

תיבה ד'-2: השפעת המלחמה על נטל החוב של תושבי קו העימות

- התיבה בוחנת את השפעת המלחמה על נטל החוב של תושבי קו העימות באמצעות ניתוח שלושה פרמטרים עיקריים – משיכות היתר, יתרות ההלוואות הצרכניות וההוצאות בכרטיסי אשראי – תוך הבחנה בין היישובים שפוננו לאלו שלא פוננו או פוננו חלקית.
- בעוד שלווים שהם תושבי יישובים מאזורי העימות שלא פוננו חוו עלייה של נטל החוב בדומה ללוויים בשאר הארץ, הלוויים מיישובים באזורי העימות שפוננו הקטינו את יתרת חובותיהם הצרכניים ומשיכות היתר, מה שעשוי להצביע על תרומת הסיוע הממשלתי להקלה על המפונים. ההשפעה הייתה חזקה יותר ביישובים שפוננו כמעט במלואם.
- הקשר החיובי בין שיעור ההלוואות הבנקאיות בסך ההלוואות הצרכניות לבין ההסתברות להפחתת נטל התשלומים מצביע על האפקטיביות של ההקלות הבנקאיות בסיוע לאוכלוסיית המפונים.

תיבה זו בוחנת את השפעת המלחמה על החוב¹ של תושבי קו העימות, תוך הבחנה בין אוכלוסיית הזכאים לפינוי², שקיבלו סיוע כלכלי מהמדינה³, לבין אלו שנשארו בבתיהם ולא קיבלו סיוע⁴. הניתוח מתבסס על נתונים חודשיים ממאגר נתוני האשראי הקמעונאי⁵ ומתמקד בשלושה משתנים מרכזיים: יתרות משיכות היתר מחשבונות העו"ש, יתרות החוב הצרכני וההוצאות בכרטיסי אשראי (ללא ריביות). בחינת משתנים אלה מאפשרת להעריך את השינוי בחוב הצרכני של משקי הבית ולדעת אם הוא נבע משינויים בהוצאות השוטפות, המשמשות אינדיקטור לצריכה הפרטית המיידית, או מהשפעות אחרות של המלחמה. הניתוח מתמקד בחוב הצרכני, שהוא דינמי יותר, ואינו כולל משכנתאות, מפני אופיין ארוך הטווח והיציב יחסית.

לצורך הניתוח אנו מחלקות את היישובים לשלושה אזורים גיאוגרפיים (לפי חלוקת פיקוד העורף): הצפון (הגליל, הגולן, חיפה והעמקים), הדרום (עוטף עזה, לכיש, דרום הנגב ומרכז הנגב, אילת, הבקעה והערבה) ושאר הארץ. באזורי הצפון והדרום סיווגנו את היישובים לשלוש קטגוריות לפי שיעור האוכלוסייה שפונתה: יישובים/מועצות ללא פינוי (0 אחוז), מועצות עם פינוי חלקי (22–50 אחוזים), ויישובים/מועצות שפוננו כמעט במלואם (90–100 אחוזים)⁶. כך נוצרו שבע קטגוריות. בשל מגבלות המאגר, המגדיר כיישוב נפרד רק מקומות המונים מעל אלפיים תושבים, יישובים קטנים יותר נכללים במסגרת המועצות האזוריות שאליהן הם משתייכים. לכן שיעורי הפינוי של יישובים אלה חושבו ברמת המועצה האזורית. נכון לספטמבר 2023, המאגר כלל כ-5.2 מיליון לקוחות בעלי הלוואה צרכנית, משיכת יתר או הוצאות בכרטיסי אשראי. מתוכם כ-700 אלף בדרום (13 אחוזים) וכ-1.2 מיליון בצפון (24 אחוזים). הלוויים המתגוררים ביישובים שפוננו הם כ-6

¹ יתרות משיכות היתר מחשבונות העו"ש והאשראי הצרכני.

² תושבים שקיבלו הוראה או המלצה להתפנות על ידי המדינה.

³ המדינה סיפקה למפונים פתרונות דיוור, בעיקר בבתי מלון, או מענקי אכלוס למתפנים עצמאית, לצד מענה לצרכים נוספים כגון חינוך ורווחה. (להרחבה ראו פרק ז' בדו"ח בנק ישראל לשנת 2023). אין בידינו מספר מדויק של התושבים מהאזורים שלא פוננו אשר החליטו להתפנות על דעת עצמם. (פינוי מסוג זה אינו מזכה את התושבים המתפנים בסיוע מהמדינה.)

⁴ למעט העסקים שנפגעו מהמלחמה, אשר קיבלו פיצויים (תקנות מס רכוש וקרן הפיצויים לעסקים).

⁵ החישובים בוצעו על בסיס נתונים ברמת העסקה הבודדת, והלוויים הם לקוחות פרטיים ועסקים מורשים. מקום מגוריו של הלווה נקבע על סמך רישום של ההלוואה, שאינו תואם בהכרח את המיקום בפועל של הלווה בעת המלחמה.

⁶ לפי מרכז המחקר והמידע של הכנסת (דצמבר 2023), כ-84 אחוזים מהתושבים אשר התגוררו ביישובי הצפון שנכללו בתוכניות הפינוי אכן התפנו בפועל.

אחוזים מהלווים המתגוררים ביישובי הדרום והצפון. נספח א' מציג את הממוצע, החציון וסטיית התקן של כל אחד ממשטני המטרה לפי שבע הקטגוריות ערב המלחמה (ספטמבר 2023). נראה כי ערב המלחמה רמות החוב ביישובים שפוננו היו גבוהות יותר מאשר באלה שלא פונו, וזאת בהתאם לרמה הסוציו-אקונומית של התושבים המתגוררים באזורים אלו, שבה נדון בהמשך. בלטו במיוחד אזורי הפינוי החלקי, שבהם החובות היו גבוהים ב-13-19 אחוזים מאשר באזורים ללא פינוי. באזורי הפינוי המלא נמצאו ערכים מתונים יותר – גבוהים ב-5-8 אחוזים בלבד מאשר באזורים ללא פינוי. ככלל, רמות החוב בדרום היו גבוהות יותר מאשר בצפון. עם זאת, שיעור הלווים שלהם משיכת יתר לא היה גבוה יותר ביישובים שפוננו. אזורי הפינוי מתאפיינים בהרכב סוציו-אקונומי ייחודי, עם שיעור גבוה של יישובים כפריים, במיוחד קיבוצים ומושבאים, שהמדדים החברתיים-כלכליים שלהם – לרבות שיעורי ההשכלה האקדמית, התעסוקה וההכנסה מעבודה שכירה – חזקים מאלה של היישובים העירוניים⁷. הבדלים אלה משפיעים על דפוסי החוב והשימוש באשראי, כפי שנצפה למשל בתגובה להעלאות הריבית מאפריל 2022: תושבי יישובים מבוססים נטו לצמצם חובות חדשים ולפרוע חובות קיימים, ואילו תושבי יישובים חלשים יותר נטלו אשראי נוסף⁸.

כדי לנטרל את השפעת ההבדלים הסוציו-אקונומיים על ניתוח משטני המטרה (משיכות היתר, החוב הצרכני וההוצאות בכרטיסי אשראי) אנו מנטרלות, בשלב הראשון, את ההשפעה של הבדלים סוציו-אקונומיים בין היישובים על בסיס רגרסיית OLS, שבה התצפיות הן עסקאות מכל סוג לתקופה שבין ינואר 2023 לספטמבר 2023, המדווחות מדי חודש⁹: המשתנה המוסבר הוא אחד משלושת משטני המטרה והמשתנה המסביר הוא המדד הסוציו-אקונומי¹⁰ באינטראקציה עם אינדיקטור האומר אם הלווה הוא משק בית או עוסק מורשה¹¹. לאחר ניכוי השפעת המדד הסוציו-אקונומי באמצעות מקדמי הרגרסיה חילקנו את הנתונים לשבע הקטגוריות שהוגדרו ונרמלנו אותם ביחס לינואר 2023 כנקודת ייחוס. איור 2 מציג את התפתחות המדדים המנורמלים מינואר 2023 עד דצמבר 2024 בחלוקה לאזור הצפון (הגרפים העליונים) ואזור הדרום (הגרפים התחתונים).

מפרוץ המלחמה עד דצמבר 2024 נרשמה מגמת עלייה מתמשכת בחובות הצרכניים של תושבי אזורי העימות שלא פונו. בצפון גדלו החובות עד חודש אוקטובר¹² ב-2.3 אחוזים, ובדרום הם גדלו ב-2.8 אחוזים – שיעורים גבוהים במקצת מאשר בשאר חלקי הארץ (1.3 אחוזים). במשיכות היתר נראה דפוס שונה: ירידה בתחילת המלחמה, שהתחלפה בעלייה במחצית השנייה, במיוחד בדרום (4.8 אחוזים לעומת 2.8 אחוזים). ההוצאות בכרטיסי אשראי הציגו מגמת עלייה כללית, עם ירידות בשתי נקודות זמן – בתחילת המלחמה (בעיקר בצפון) וברבעון השלישי של 2024, כשהלחימה בצפון התעצמה. בניגוד לתושבים שנשארו באזורי העימות, יתרות החוב של האוכלוסייה שפונתה ירדו לאחר פרוץ המלחמה. בצפון יתרות ההלוואות הצרכניות של תושבי יישובים שפוננו כמעט במלואם ירדו ב-5.4 אחוזים, לעומת ירידה מתונה יותר של 3.5 אחוזים ביישובים שפוננו חלקית¹³, ירידות שהתפרסו לאורך כל השנה. פער דומה נצפה במשיכות היתר – ירידה של 29 אחוזים ביישובים שפוננו במלואם לעומת 21 אחוזים ביישובים שפוננו חלקית, גם כאן לאורך כל השנה, אך ביתר שאת

⁷ להרחבה ראו פרק ז' בדוח בנק ישראל לשנת 2023.

⁸ להרחבה ראו תיבה ד'2- בפרק ד' של דוח בנק ישראל לשנת 2023.

⁹ בניכוי תצפיות חריגות (0.5%-199.5%).

¹⁰ המצב החברתי-כלכלי נמדד על ידי האשכול החברתי-כלכלי שמספקת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עבור כל ישוב, אשר נע על סולם מ-1 (התנאים החברתיים-כלכליים הירודים ביותר) עד 10. אנו מגדירים את x כמשתנה אורדינלי המבוסס על מדד זה עבור כל לווה.

¹¹ תוצאות שלוש הרגרסיות מצביעות על קשר מובהק ברמת מובהקות של מעל אחוז. תוצאות המקדמים למשקי הבית: 0.013 (הלוואה צרכנית), 0.019 (משיכת יתר), 0.056 (תשלומים בכרטיסי אשראי); ולעוסקים המורשים: 0.020 (הלוואה צרכנית), -0.007 (משיכת יתר), 0.05 (תשלומים בכרטיסי אשראי).

¹² בחודש נובמבר נחתם הסכם הפסקת אש בצפון.

¹³ ניתן לראות שעבור הקבוצה 22-50 שיעור הירידה בהלוואה הצרכנית החל עוד לפני תחילת המלחמה – כפי שהיה בשאר הארץ, אך בשיעורים גבוהים יותר.

בחודשים הראשונים למלחמה. נמצא כי מקרב הלווים שהייתה להם משיכת יתר ערב המלחמה חלק משמעותי – 17 אחוזים ביישובים שפוננו במלואם ו-12 אחוזים ביישובים שפוננו חלקית – יצאו ממצב זה במהלך המלחמה. (ראו נספח ב'). שתי קבוצות המפונים הציגו ירידות דומות של כ-5 אחוזים בהוצאות בכרטיסי אשראי לאורך התקופה.

דפוס דומה נצפה בדרום: גם שם היה היקף הירידה במשיכות היתר ובהלוואות הצרכניות ביישובים שפוננו כמעט במלואם משמעותי יותר מאשר באלו שפוננו חלקית, למרות דמיון בדפוס ההוצאה בכרטיסי אשראי. תופעה זו מדגישה את ההשפעה הדיפרנציאלית של היקף הפינוי על נטל החוב, מעבר להשפעתו על דפוס הצריכה השוטפים. אולם שלא כמו בצפון, ניכרה באזור הדרום תפנית באמצע השנה: נטל החוב של התושבים המפונים חזר לעלות, ככל הנראה בעקבות חזרתם ההדרגתית לבתיהם¹⁴. תפנית כזאת לא נצפתה בצפון, שם מרבית התושבים טרם שבו לבתיהם¹⁵.

הממצאים מצביעים על הבדל משמעותי במצב הפיננסי בין אוכלוסיית המפונים לאלו שנשארו באזורי העימות. בעוד שהנשארים הגדילו את נטל החוב שלהם, כמו בשאר אזורי הארץ, הצליחו המפונים לצמצם משמעותית את חובותיהם הצרכניים ומשיכות היתר. על פי הנתונים שבידינו קשה להעריך את משקל הגורמים שתרמו לירידה של נטל החוב בקרב המפונים – צמצום הצריכה הפרטית, הסיוע הממשלתי שניתן להם, ואם הייתה להם אפשרות להמשיך בעבודתם הרגילה¹⁶. תושבי המעגל הראשון¹⁷ זכו לסיוע גם מהמערכת הבנקאית – דחיית הלוואות ללא ריבית ועמלות, פטור מעמלות על מרבית הפעולות הבנקאיות למשך שלושה חודשים וריבית אפס על משיכות יתר עד לסכום של 10,000 ש"ח; חלק מהבנקים אף הרחיבו את המתווה¹⁸. בסוף 2023 נדחו החזרים לכ-5 אחוזים מהלוואות הצרכניות וכ-10 אחוזים מהמשכנתאות. עד נובמבר 2024 ירדו שיעורים אלה משמעותית ל-0.8 אחוז ול-2 אחוזים, בהתאמה. את הקשר בין דחיית תשלומים להקלה בנטל החוב מחדד הממצא שכ-32 אחוזים מהלוויים ביישובים שפוננו (באופן מלא או חלקי) אשר הקטינו את סך חובותיהם (הצרכני + משיכת היתר)¹⁹ ניצלו את האפשרות לדחות תשלומים של האשראי הצרכני ו/או האשראי לדיור, לעומת כ-20 אחוזים מן הלוויים מהיישובים שלא פוננו אשר הקטינו את חובותיהם.

כדי לחזק את ממצאינו אמדנו את ההסתברות להפחתת התשלום החודשי על הלוואות צרכניות בין ספטמבר 2023 למאי 2024 באמצעות אמידת משוואת פרוביט²⁰. ההשפעות השוליות הממוצעות המתקבלות על בסיס הפרמטרים של גרסיה זו מצביעות על קשר חיובי ומובהק בין שיעור הפינוי להסתברות להפחתת תשלומים: ככל ששיעור הפינוי ביישוב גבוה יותר גדלה ההסתברות להפחתת התשלום החודשי (איור 1). גורם משמעותי נוסף שנמצא הוא שיעור הלוואות הבנקאיות מסך הלוואות הצרכניות: עלייה של נקודת אחוז בשיעור הלוואות שנלקחו מהבנקים הגדילה את ההסתברות להפחתת נטל התשלומים השוטפים ב-0.32 נקודות אחוז. ממצא זה מחזק את מסקנתנו בדבר התרומה המשמעותית של ההקלות הבנקאיות להפחתת נטל החוב בקרב אוכלוסיית המפונים.

¹⁴ נכון לינואר 2025, הוגדר שלמרבית יישובי הדרום אשר פוננו אין מניעה לחזור. החזרה ל-13 יישובים עדיין מנועה מסיבה ביטחונית/שיקומית.

¹⁵ נכון לינואר 2025, לפי דוח מרכז מידע וידע, כלל יישובי הצפון אשר פוננו עדיין מוגדרים מפונים. ההערכה היא ש-25 אחוזים ממפונים אלו חזרו לבתיהם.

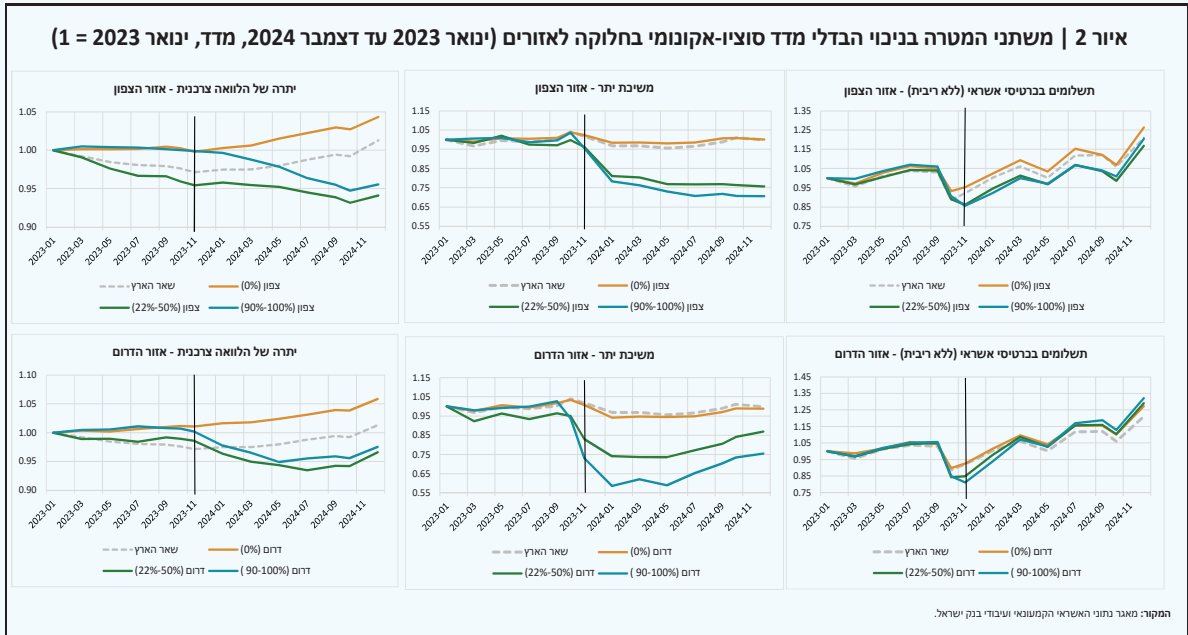
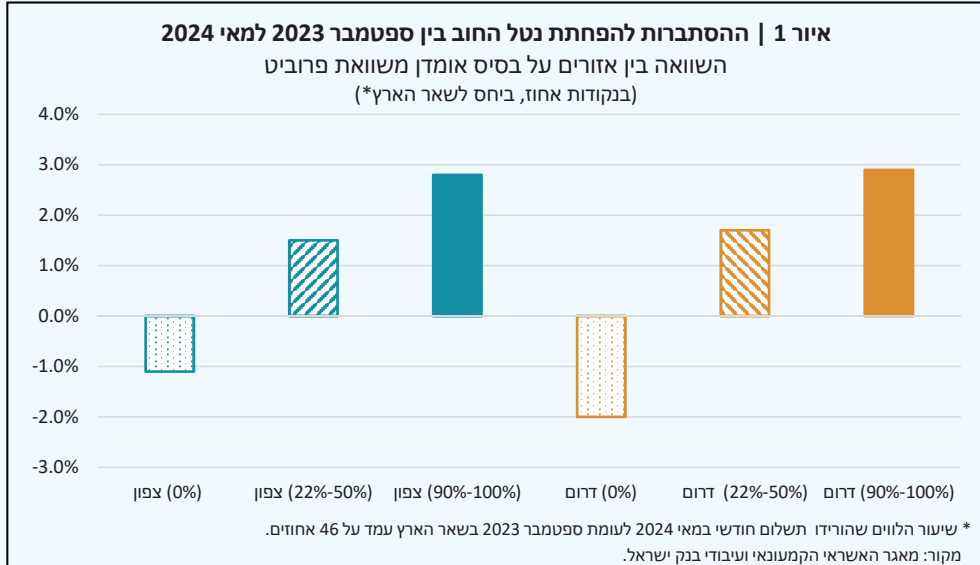
¹⁶ אין בידינו נתונים על אחוז המפונים שהמשיכו בעבודתם הרגילה.

¹⁷ למתגוררים ופועלים בטווח של 30 ק"מ מרצועת עזה וביישובי צפון הארץ בטווח של 5 ק"מ מגבול הצפון, אזרחים שפוננו מבייתם על ידי גורם מדינתי רשמי, שגויסו למילואים בצו 8, או שהם בעלי קרבה ראשונה לחללי המלחמה או לחטופים או לנעדרים הלוואות נדחו ללא חיוב בריבית וללא חיוב בעמלות.

¹⁸ להרחבה ראו סעיף 4 בפרק ד' של דוח בנק ישראל לשנת 2023.

¹⁹ בין חודש ספטמבר 2023 לחודש מאי 2024 (החודש שבו נראית תפנית בהיקף החוב).

²⁰ משוואת probit היא: $P(Y=1|X) = \Phi(\beta_0 + \beta_1 X)$, שבה המשתנה התלוי Y מצוין אם הייתה ירידה של התשלום החודשי במאי 2024 בהשוואה לספטמבר 2023 ($Y=1$). משתני ההסבר X כוללים את שיעור הלוואות הבנקאיות מסך הלוואות הצרכניות של הלווה, המדד הסוציו-אקונומי של היישוב, וקטגוריית אזור הפינוי, כאשר Φ מייצגת את הפונקציה המצטברת של ההתפלגות הנורמלית. המודל נאמד על מדגם של כ-1.66 מיליוני תצפיות, המשוקללות לפי יתרת החוב בספטמבר 2023. כל המקדמים נמצאו מובהקים ברמה שמעל אחוז אחד.

נספח א' | סטטיסטיקה תיאורית של יתרת הלוואה צרכנית, יתרת משיכת היתר ללקוח, ותשלומים בכרטיסי אשראי (ללא תשלומי ריבית) לפי חלוקת האזורים, 30/09/23

סטטיית תקן	חציין	ממוצע	סטטוס הפינני	אזור	
117,871	70,100	109,171	לא פונו	צפון	
131,052	74,800	119,805	פונו 22%-50%		
119,723	72,215	112,571	פונו 90%-100%		
115,266	67,200	105,159	לא פונו	דרום	יתרת הלוואה צרכנית ללקוח
135,435	86,600	131,230	פונו 22%-50%		
121,921	79,850	119,290	פונו 90%-100%		
118,969	66,057	106,163		שאר הארץ	
29,995	6,800 (38%)	16,373	לא פונו	צפון	
29,491	8,550 (29%)	18,064	פונו 22%-50%		
28,492	8,000 (40%)	16,723	פונו 90%-100%		יתרת משיכת היתר ללקוח (שיעור הלווים עם משיכת יתר מופיע בסוגריים בטור הממוצע)
27,479	6,800 (37%)	15,514	לא פונו	דרום	
28,063	9,600 (32%)	18,020	פונו 22%-50%		
28,710	8,250 (34%)	16,956	פונו 90%-100%		
28,347	6,780 (30%)	15,956		שאר הארץ	
21,305	15,100	21,727	לא פונו	צפון	
22,903	20,835	27,045	פונו 22%-50%		
19,487	16,100	21,497	פונו 90%-100%		
21,076	16,160	22,402	לא פונו	דרום	תשלומים בכרטיסי אשראי (ללא תשלומי ריבית) ללקוח
24,922	22,735	29,519	פונו 22%-50%		
21,415	18,935	24,626	פונו 90%-100%		
24,702	20,240	27,402		שאר הארץ	

נספח ב' | שיעור הלווים לפי מצב משיכת היתר בחשבונם בהשוואה בין שתי נקודות זמן - 30/09/2023 ו-31/05/2024, כאשר: (0) מציין היעדר משיכת יתר, ו-(1) מציין קיום משיכת יתר

אזור	סטטוס הפינני	מ-0 ל-0	מ-1 ל-0	מ-1 ל-1	מ-0 ל-1
צפון	לא פונו	51.5%	9.5%	27.3%	8.0%
	פונו 22%-50%	63.2%	11.8%	16.9%	5.8%
	פונו 90%-100%	52.2%	16.9%	21.8%	4.9%
דרום	לא פונו	53.2%	9.4%	25.8%	7.6%
	פונו 22%-50%	60.0%	11.5%	20.0%	6.2%
	פונו 90%-100%	59.2%	14.6%	17.7%	5.0%
שאר הארץ		60.6%	8.5%	20.3%	7.7%